

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара**

Факультет психології

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО НАПИСАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ
КУРСОВИХ РОБІТ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ
«ПСИХОЛОГІЯ»**

**Дніпропетровськ
2013**

У методичному посібнику викладено основні вимоги до написання курсових робіт студентів II та III курсів факультету психології. Висвітлено питання методології наукового дослідження, оформлення наукової роботи, подаються зразки оформлення рисунків, таблиць, списку використаних джерел.

У посібнику описано всі кроки для самостійного виконання науково-дослідної роботи, подаються приклади оформлення основних структурних елементів роботи, наводяться вимоги до захисту науково-дослідної роботи і критерії її оцінювання.

Призначено для наукових керівників і студентів II та III курсів факультету психології ДНУ імені Олеся Гончара.

**Методичні рекомендації
до написання та оформлення
курсів робіт за спеціальністю
«Психологія»**

Укладачі: канд. психол. наук, доц. Н. В. Грисенко
канд. психол. наук, доц. О. О. Байєр
д-р психол. наук, проф. Е. Л. Носенко
д-р психол. наук, проф. І. Ф. Аршава
канд. психол. наук, доц. Д. С. Волков
канд. психол. наук, доц. Т. В. Кубриченко

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ КУРСОВИХ ТА ДИПЛОМНИХ РОБІТ.....	5
1.1 Вибір теми та складання плану роботи	5
1.2 Вивчення літературних джерел	6
РОЗДІЛ 2 ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РОБОТИ.....	9
2.1 Нормативні вимоги до оформлення курсових та дипломних робіт.....	9
2.2 Загальні вимоги до оформлення курсових та дипломних робіт студентів.....	10
2.3. Оформлення основних структурних елементів роботи.....	12
РОЗДІЛ 3 ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ.....	27
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	30
ДОДАТКИ.....	31

ВСТУП

Курсові роботи є основними науковими роботами, що виконуються студентами індивідуально під час їх навчання в університеті. Вони містять науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, наукові положення, які виносяться автором для публічного захисту.

Мета курсової роботи полягає у систематизації, закріпленні та розширенні теоретичних знань, ознайомленні з методами, які напрацьовані іншими дослідниками в певній галузі, а також у науковому обґрунтуванні результатів власних досліджень.

Завдання курсових робіт:

- закріпити і поглибити знання, отримані студентами у процесі навчання;
- залучити студентів до самостійної роботи з фаховою літературою;
- сформулювати навички пошуку необхідних джерел і матеріалів;
- створити умови для набуття студентами досвіду чітко, послідовно і грамотно письмово викладати теоретичні положення;
- розвинути вміння аналізувати, узагальнювати і робити висновки;
- визначити вклад роботи в розвиток теорії, практичну значимість і перспективу подальшої розробки теми.

Оформлення курсових робіт відповідно до Державного стандарту України є важливим етапом узгодження формальної сторони та змісту наукового дослідження. Наукову інформацію в курсових роботах потрібно викладати у найповнішому вигляді, обов'язково розкриваючи хід та результати дослідження з детальним описом методики дослідження. Повнота наукової інформації повинна відобразитися у деталізованому фактичному матеріалі з обґрунтуваннями, гіпотезами, теоретичними узагальненнями.

У даному методичному посібнику викладено та пояснено основні вимоги та правила, наведено приклади до оформлення курсових робіт студентів II та III курсів. Методичні рекомендації призначені забезпечити єдині критерії оформлення наукових робіт студентів факультету психології.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ КУРСОВОЇ РОБОТИ

1.1 Вибір теми та складання плану роботи

Вибір, формулювання та обґрунтування теми дослідження є найвідповідальнішим етапом у процесі підготовки та написання наукової роботи, що не лише визначає результат дослідження, а й може певним чином вплинути на подальшу навчальну та професійну діяльність студента.

Під час обрання теми *основними критеріями* повинні бути наукова та соціальна актуальність, перспективність, наявність теоретичної бази, можливість виконання емпіричного дослідження та отримання соціального ефекту від упровадження результатів дослідження.

 У назві теми курсових робіт II курсу має бути сформульована проблема. Так, тема не може мати назву «Розвиток дитини дошкільного віку» – це дуже загальна тема і у ній має бути виділений окремий аспект, наприклад «Роль дошкільних навчальних закладів у формуванні готовності до шкільного навчання» або «Роль казки у розвитку моральних настанов дітей дошкільного віку».

Формулювання теми дає певне уявлення про актуальність дослідження. При цьому слід врахувати, що критеріями останньої є визнання актуальними не тільки напряму, а й власне теми, заповнення (у разі наукового рішення) прогалин у науці, відповідність нагальній потребі практики та наявність соціального замовлення.

Вибір і формулювання актуальної теми полегшується попередньою роботою з аналітичними статтями у періодичних виданнях, авторефератами дисертацій, участю у наукових конференціях тощо.

 Якщо виникають труднощі з вибором теми, то можна ознайомитися з тематикою курсових робіт, які пропонуються науковими керівниками та є на кожній кафедрі. Інший варіант – у мережі Інтернет чи у бібліотеці можна ознайомитись зі статтями популярних наукових періодичних видань, наприклад «Психологический журнал», «Вопросы психологии», «Мир психологии» тощо та обрати за приклад дослідження, яке привернуло Вашу увагу.

Теми курсових робіт студентів II-III курсів можуть стосуватися загальної професійної підготовки студента, ґрунтуватися на окремих аспектах (темах) вивчених навчальних дисциплін. Спрямованість роботи у цьому випадку є теоретико-аналітичною (курсіві роботи студентів II курсу) або з елементами емпіричного дослідження (курсіві роботи студентів III курсу).

 Кількість слів у назві теми роботи не може перевищувати одинадцять (без урахування часток та прийменників). Формулюючи назву теми, слід уникати таких варіантів, як «Аспекти ...», «Проблеми ...», «Аналіз ...», «...з метою...», «Дослідження ...» назв підприємств, регіонів, які

розміщуються безпосередньо за назвою теми як підзаголовки у дужках « ....(на прикладі .....назва підприємства (регіону))».

Від самого початку роботи студенту необхідно мати *план роботи*, хоча б попередній, що буде багато разів коригуватися. Робочий план роботи допомагає скласти науковий керівник. Попередній робочий план тільки в основних рисах дає характеристику предмета дослідження. Надалі такий план може і повинен уточнюватися, проте основне завдання, яке стоїть перед роботою загалом, повинне змінюватися якомога менше.

✓ *Пам'ятайте, що до консультації з науковим керівником слід готуватися – консультацію можна отримати з приводу ЧОГОСЬ. Якщо Ви нічого не зробили, не прочитали жодної наукової праці з обраної проблеми, у Вас немає ніякого тексту, то Ви не матимете жодного результату від консультації з науковим керівником.*

Науковий керівник може надавати рекомендації щодо добору літератури, методів і методик емпіричного дослідження, довідкових, статистичних матеріалів; він проводить систематичні, передбачені розкладом бесіди та консультації; оцінює зміст виконаної роботи як частинами, так і в цілому; дає згоду на подання роботи до захисту.

1.2 Вивчення літературних джерел

Ознайомлення з опублікованими за темою роботи літературними джерелами починається відразу після визначення її теми (або ще на етапі формулювання теми!) та здійснюється відповідно до робочого плану дослідження, що дає змогу більш цілеспрямовано шукати інформацію за обраною темою та доцільно відбирати матеріал.

Є два шляхи отримання бібліографічної довідки: замовлення в спеціалізованих інформаційних відділах бібліотек або самостійний пошук.

📖 *Усі великі бібліотеки сьогодні здійснюють підбір літератури за вказаною темою або ж за наданими ключовими словами. Треба звернутися до бібліографічного відділу, наприклад Наукової бібліотеки ДНУ імені Олеся Гончара, та відібрати із запропонованого переліку ті джерела, що видаються Вам найбільш доцільними. Також підбір літератури є доволі поширеною послугою в мережі Інтернет. Зазвичай ці послуги надають електронні бібліотеки або ж спеціальні компанії і послуга є платною (наприклад, <http://atlas-center.org/atlas/service2.html>).*

Основними літературними джерелами під час написання курсової роботи є навчальні посібники, підручники, монографії, наукові статті та ін.

✓ *Використання підручників є обов'язковим під час написання курсових робіт студентів II-III курсів, але список використаної літератури має складатися не тільки з підручників, а й містити наукові статті, монографії тощо.*

Починати самостійний пошук варто з нової літератури, спочатку ознайомившись з монографіями та статтями, які стосуються Вашої проблеми, звертаючи увагу на список використаних у них джерел.

 Перед читанням книги або статті перше, що Ви маєте зробити, – це записати їхні бібліографічні реквізити (автор, назва, видавництво, рік видання, кількість сторінок). Причому, робити це потрібно дуже скрупульозно і ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ оформлення джерел у списку літератури! (див. додаток В).

Найкраще використовувати навчальні посібники, підручники, видані під грифом Міністерства освіти та науки у їх найновішій редакції. Навчальні посібники та підручники є джерелом інформації, що організовує всю подальшу роботу над кваліфікаційною роботою.

Серед джерел інформації особливе місце належить науковим статтям, адже теоретичні статті, які містяться в журналах, більше, ніж інші джерела, насичені цікавою емпіричною фактурою, роздумами, порівняннями, словесними доведеннями. Достовірність їх змісту залежить від достовірності вихідної інформації, використаної авторами. Статистичні дані, наведені в статтях, можуть бути підставою для власної аналітичної роботи студента.

✓ *Нам вбачається більш доцільним починати ознайомлення з проблемою або з підручників, або зі статей, оскільки в них міститься, зазвичай, стислий та місткий теоретичний аналіз проблеми.*

Монографія (наукове видання, що містить повне та всебічне дослідження якоїсь проблеми або теми), науковий збірник матеріалів авторитетної наукової конференції, науковий збірник дослідницьких матеріалів установ, навчальних закладів або наукових товариств із найважливіших наукових проблем – усі ці видання мають принципове наукове значення та практичну цінність.

 Багато літератури (як книг, так і статей) є на психологічних сайтах: <http://psylib.kiev.ua>, <http://www.voppsy.ru>, <http://www.flogiston.ru>, <http://www.koob.ru> та ін.

Під час читання дібраних джерел можна застосовувати методи «швидкого» та «повільного» читання. «Швидке» читання (читання «по діагоналі») дасть змогу студенту зробити висновок про доцільність подальшого уважного вивчення даної статті або книги. Після того, як проглянуто всю дібрану на даний момент літературу, можна приступити до «повільного» читання, до глибшого її вивчення, переходячи від простого матеріалу до складного.

Вивчаючи літературу, не варто намагатися тільки запозичити матеріал, важливо обдумувати знайдену інформацію. Цей процес має тривати протягом усієї роботи над темою. Зазвичай, використовується не вся інформація, що міститься у певному джерелі, а тільки та, яка безпосередньо стосується теми роботи і тому найбільш цінна і корисна.

Особливою формою фактичної роботи з літературними джерелами є цитати. Органічно вплетені у текст роботи, вони становлять невід'ємну його частину. Цитати використовуються для того, щоб без перекозів передати думку автора першоджерела. Вони слугують необхідною опорою авторові роботи у процесі аналізу та синтезу інформації. Відштовхуючися від їх змісту, можна створити систему переконливих доказів, потрібних для об'єктивної характеристики явища, яке вивчається. У всіх випадках кількість використаних

цитат повинна бути оптимальною, тобто визначатися потребами розроблення теми роботи. Можливі два способи цитування: а) пряме цитування, коли в лапках дослівно повторюється текст із відповідного джерела (у посиланні на джерело через крапку з комою вимагається точно вказати сторінку, на якій починається дана цитата), б) непряме цитування, коли одна або декілька думок, можливо з різних місць цитованого джерела, висловлюються автором своїми словами, але більш-менш близько до оригінального тексту. Детальніше про посилання та правила оформлення у 2.2.7.

 При читанні слід виписувати найбільш чіткі цитати, що стосуються Вашої проблеми та обов'язково записувати номери сторінок, щоб потім можна було зробити посилання.

Найчастіше цитати та інші запозичені матеріали застосовують у процесі написання теоретичного розділу роботи – одного з важливих етапів підготовки роботи.

РОЗДІЛ 2

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РОБОТИ

2.1 Нормативні вимоги до оформлення курсових робіт

Кваліфікація	Загальний обсяг роботи, стор.	Вибірка досліджуваних, кількість осіб	Кількість методик у дослідженні	Кількість джерел у списку використаних джерел літератури (не менше ніж)
2 курс	20 – 25	-	-	20 – 25
3 курс	25 – 30	30 – 50*	від 2 – 3	30 – 35

Примітка. * – при встановленні відмінностей між групами кількість досліджуваних у кожній групі має бути не менше 30 осіб лише у випадку використання t-критерію Стьюдента. Якщо при встановленні відмінностей використовуються інші критерії (ф*-критерій кутового перетворення Фішера, U-критерій Манна-Уїтні тощо) групи можуть бути і меншими, але загальна кількість осіб вибірки все одно має бути достатньою.

☝ *Пам'ятайте, що до загального обсягу роботи, зазначеного вище у вимогах, **не входять** список використаних джерел та додатки.*

Основні елементи курсової роботи II курсу:

- титульна сторінка (додаток А);
- зміст (додаток Б);
- **вступ** (займає приблизно 2 – 3 сторінки, основні елементи: актуальність, теоретико-методологічна основа роботи, мета, предмет, об'єкт, завдання дослідження – більш детально див. 2.3.1);
- **розділ/розділи теоретичного аналізу** (більш детально див. 2.3.2.1);
- **висновки** (більш детально див. 2.3.3);
- **список використаних джерел** (вимоги до оформлення див. 2.3.4).
- **додатки** (більш детально див. 2.3.5).

✓ *Курсова робота II курсу є теоретичним аналізом певної проблеми без емпіричного дослідження, але не дорівнює реферату на тему... Курсова робота має бути самостійним теоретичним дослідженням, основу якого складає авторський аналіз проблеми, де критично представлені підходи різних учених та висловлена і обгрунтована власна думка щодо поставленої проблеми.*

Основні елементи курсової роботи III курсу:

- титульна сторінка (додаток А);
- зміст (додаток Б);
- **вступ** (займає приблизно 2 – 3 сторінки, основні елементи: актуальність, теоретико-методологічна основа роботи, мета, предмет, об'єкт, гіпотеза, завдання дослідження, теоретична та практична значущість роботи – більш детально див. 2.3.1);
- **розділ/розділи теоретичного аналізу** (більш детально див. 2.3.2.1);

– **розділ емпіричного дослідження**, що складається з двох частин: у першій має бути описано організацію емпіричного дослідження (визначено мету, концептуальні та емпіричні гіпотези, завдання емпіричного дослідження, описано вибірку, методики дослідження (не менше двох) та статистичних методів розрахунку – більш детально див. 2.3.2.2), у другій – наведено власне результати дослідження, їх інтерпретація та аналіз (див. 2.3.2.2);

– **висновки** (більш детально див. 2.3.3);

– **список використаних джерел** (вимоги до оформлення див. 2.3.4);

– **додатки**(більш детально див. 2.3.5).

☝ *При написанні курсових робіт III курсу слід звертати увагу на співвідношення обсягу теоретичної та емпіричної частин роботи. Гарним тоном вважається співвідношення теоретичної та емпіричної частини в межах 50/50. Треба слідкувати, щоб не було значного перевищення за обсягом теоретичної частини, що вважається значним недоліком при оцінюванні роботи науковим керівником.*

2.2 Загальні вимоги до оформлення курсових робіт студентів

2.2.1 Курсові роботи друкуються на одному боці аркуша білого паперу формату А4 (297x210 мм). Параметри сторінки: верхнє і нижнє поля – 2 см; ліве поле – 3 см; праве поле – 1,5 см. Шрифт – *Times New Roman*, кегль – 14, інтервал – 1,5. У тексті виділяють абзаци – відступи вправо (1 см) на початковому рядку кожної частини тексту. Абзаци роблять для увиразнення думки і надання їй довершеного характеру.

2.2.2 **Нумерацію** сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака №. Нумерація сторінок – у правому верхньому кутку аркуша.

☝ *На першій сторінці (титульному аркуші) номер не ставиться. Нумерація починається зі змісту – друга сторінка. Додатки наприкінці роботи не нумеруються.*

2.2.3 Усі курсові роботи пишуться **державною – українською – мовою**, за винятком списку літератури, де використане джерело записується мовою оригіналу, наприклад, російською, англійською, німецькою тощо.

✓ *Цитати в тексті роботи також перекладаються і наводяться українською мовою.*

У разі перекладу (особливо за допомогою комп'ютерного перекладача!) текст роботи необхідно дуже уважно вчитати. Під час перевірки роботи науковим керівником всі помилки перекладу є помітними в тексті, що справляє зовсім неприємне враження. Особливу увагу слід звертати на переклад ініціалів авторів (тому слід ще при читанні звертати увагу на ім'я та по батькові автора книги).

✓ *Треба слідкувати, щоб при перенесенні на наступний рядок не розривалися прізвище та ініціали автора.*

2.2.4 Текст курсових робіт треба писати **в безособовій манері**. Не можна при написанні використовувати займенник «я», його треба замінювати на «ми», – оскільки це спільна ваша робота з науковим керівником. Більш доцільним є використання безособових фраз, *наприклад, «було встановлено», «як вже було зауважено вище», «звернемо увагу на те, що ...», «окремо потрібно наголосити на тому, що ...», «наступним кроком буде розгляд / обговорення такого аспекту проблеми» і т. ін.*

2.2.5 Основний текст курсових робіт поділяється на структурні одиниці: найбільш великі – **РОЗДІЛИ** (назва пишеться великими жирними буквами, обов'язково пишеться слово «розділ», перенесення слів у заголовку розділу не допускається), розділ складається з **підрозділів** (назва пишеться жирними буквами, слово «підрозділ» писати не обов'язково), підрозділи складаються з **пунктів** (назва пишеться жирними буквами курсивом, слово «пункт» не пишеться).

Приклад оформлення назв розділів, підрозділів та пунктів:

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ОСІБ З РІЗНИМИ РІВНЯМИ САМООЦІНКИ

1.1 Проблема визначення поняття «комунікативна компетентність» у психологічній літературі

1.1.1 Феномен комунікативної компетентності в теоріях зарубіжних вчених.

Між підрозділами та пунктами допускається інтервал до 3 – 4 порожніх рядки. Якщо перед наступним структурним блоком сторінка заповнена на дві третини, то дозволяється починати новий структурний блок з нової сторінки.

2.2.6 Структурні складові роботи (**ЗМІСТ, ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ – якщо є, РОЗДІЛИ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТКИ**) пишуться великими літерами, вирівнюються по центру та завжди починаються з нової сторінки. Назви підрозділів пишуться звичайними буквами, вирівнюються по ширині, крапка наприкінці не ставиться. Назви пунктів також пишуться звичайними буквами, вирівнюються по ширині, але наприкінці ставиться крапка. Підрозділи нумеруються в межах розділів (наприклад, 1.1, 1.2, 1.3 і т. д.), пункти, відповідно, в межах підрозділів (наприклад, 1.1.1, 1.1.2, 1.2.1, 1.2.2 і т. д.), підпункти, в межах пунктів (наприклад, 1.1.1.1, 1.1.1.2 і т. д.)

2.2.7 Обов'язково при написанні курсових робіт треба робити **посилання** на першоджерела. Зазвичай багато посилань концентрується в теоретичній частині роботи, але доцільно робити посилання й при інтерпретації результатів емпіричного дослідження (в курсових роботах III курсу) на схожі результати досліджень інших вчених.

✓ По можливості зміст теоретичного розділу має бути аналізом, а не цитатником, і, тим більше, не плагіатом. Цитувати можна і треба, але лише там, де цитата підсумовує або ілюструє Ваші міркування з поставленої проблеми. Оскільки теоретична частина являє собою саме аналіз ідей та концепцій авторів, на них обов'язково треба посилатися, тому зазвичай на кожній сторінці зустрічається не менше одного посилання.

Якщо посилання на одне джерело, то пишеться його порядковий номер зі списку джерел у квадратних дужках (наприклад, [22]).

Якщо посилання на кілька джерел, то пишуться їх порядкові номери зі списку джерел через крапку з комою (наприклад, [10; 15; 22]). У разі посилань на кілька джерел, порядкові номери яких у списку джерел ідуть один за одним, то номери посилань пишуться через тире (наприклад, [10 – 12; 22]).

Якщо в тексті роботи наводиться оригінальний текст автора, цитата оформлюється в лапках і в посиланні необхідно обов'язково навести сторінки, де її можна знайти в такому трактуванні. У такому випадку наприкінці цитати в квадратних дужках спочатку ставиться номер джерела зі списку джерел, потім, через кому, номер сторінки.

*Наприклад,
на думку О.В. Сидоренко, «комунікативна компетентність – це сукупність комунікативних здібностей, комунікативних вмінь і комунікативних знань, адекватних комунікативним завданням і достатніх для їхнього розв'язання» [32, с. 45] .*

2.2.8 Особливу увагу слід звернути на **оформлення таблиць та рисунків**, яке детально описано у 2.3.2.

2.3 Вимоги до порядку викладання основних структурних елементів роботи

2.3.1 **Вступ** розкриває сутність і стан вивчення основного питання роботи, підстави та вихідні дані для розробки теми, обґрунтування необхідності вивчення питання. Головна мета вступу – розкриття актуальності проблеми і позначення кола питань, що досліджуються.

Основні елементи вступу: обґрунтування актуальності теми, визначення об'єкта, предмета, мети, гіпотези, завдань дослідження, методів дослідження, теоретико-методологічної основи дослідження, теоретичної та практичної значущості роботи (визначення гіпотези, методів дослідження, теоретичної та практичної значущості наявні тільки в курсових роботах студентів III курсу).

☝ *Всі назви елементів вступу виділяються жирним курсивом та пишуться з нового рядка.*

*Наприклад,
Теоретична значущість роботи постає в більшому розкритті, розвитку знань у даній галузі, оскільки вона мало досліджена та важко піддається вивченню.*

Компоненти наукового апарату дослідження подають у вступі в такій послідовності:

1. Обґрунтування актуальності теми. Аналізується стан розробки проблеми, ступінь її новизни, надається короткий огляд історії досліджень; виділяється та частина проблеми, яка не отримала потрібного висвітлення в науці, але має значення для аналізу проблеми в цілому; підкреслюється зв'язок із важливими аспектами соціальних практик. Тобто в цій частині вступу слід обґрунтувати, чому на Вашу думку ця тема важлива для розгляду та подальшого дослідження. Обґрунтування актуальності в курсових роботах за обсягом зазвичай становить приблизно одну сторінку. Закінчити обґрунтування актуальності можна, наприклад, такими фразами: *«Саме тому обрана проблематика дослідження є вельми актуальною на даний момент»* або *«Власне це й обрано основною проблемою даного дослідження, що визначає його актуальність як у загальнопсихологічному, так і у прикладному аспектах»*.

2. Мета роботи – це обґрунтоване уявлення про загальні результати наукового пошуку. В ній формулюється загальний задум дослідження. Мета повинна бути визначена чітко та лаконічно. Мета роботи звичайно тісно переплітається з назвою роботи і повинна чітко вказувати, які питання вирішуються в роботі.

☝ Не слід формулювати мету як *«Дослідження...»*, *«Вивчення...»*, тому що ці слова акцентують на способі досягнення, а не на ній самій. У формулюванні мети мають бути слова *«вивчити...»*, *«дослідити...»*, *«проаналізувати...»*, *«визначити...»* та ін.

Наприклад, якщо тема має формулювання «Особливості комунікативної компетентності осіб з різними рівнями самооцінки», то мета – «проаналізувати феномен комунікативної компетентності та її роль у формуванні самооцінки особистості» (для роботи II курсу) і «проаналізувати феномен комунікативної компетентності та дослідити особливості комунікативної компетентності в осіб з різними рівнями самооцінки» (для роботи III курсу). Або при формулюванні теми «Характер зв'язку ціннісних орієнтацій з психологічним благополуччям особистості в юнацькому віці» метою є – «теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити характер зв'язку ціннісних орієнтацій з психологічним благополуччям особистості в юнацькому віці» (для роботи III курсу).

3. Об'єкт та предмет дослідження. Виділення об'єкта та предмета дослідження є необхідною умовою наукового дослідження, оскільки окреслює коло аналізу, дисциплінує думку, допомагає у визначенні завдань та методів дослідження.

С. Д. Максименко, аналізуючи методологічні засади наукового дослідження в психології, стверджує, що реальним *об'єктом* психологічного дослідження є людина як наявна духовно-тілесна реальність у конкретних умовах її предметно-практичної діяльності та історичних умовах її існування. Людина як універсальна цілісна істота, яка формується програмою віддалених цілей, може бути об'єктом дослідження як ідеальний конструкт. Крім того, об'єктом психологічного дослідження може бути

психіка у цілому або окремі психічні явища (процеси, стани, психологічні властивості). Отже, визначаючи об'єкт, ми відповідаємо на запитання: що ми збираємося вивчати, яку категорію психології?

Предмет дослідження – це певний аспект розгляду, який дає уявлення про те, які сторони, властивості, функції об'єкта вивчаються; це те, що міститься в межах об'єкта. Предмет – більш вузька, чітко окреслена частина об'єкта, яку Ви безпосередньо досліджуєте. Зазвичай предмет повторює тему дослідження.

Наприклад, для дослідження за темою «Характер зв'язку психологічного благополуччя підлітків з особливостями родинного виховання» об'єктом дослідження буде підліток як носій характеристики психологічного благополуччя, а предметом – особливості зв'язку психологічного благополуччя підлітків із типом родинного виховання.

Для дослідження за темою «Особливості поведінки сором'язливих підлітків у ситуаціях фрустрації» об'єктом дослідження є сором'язливий підліток, а предметом – особливості його поведінки у ситуаціях фрустрації.

4. Гіпотеза дослідження – це науково обґрунтоване припущення, передбачення ходу дослідження та його результату. До структури гіпотези належать твердження, припущення, наукове обґрунтування. Методологічними вимогами до гіпотези є такі: логічна простота, логічна несуперечливість, вірогідність, широта, концептуальність, наукова новизна, верифікація. Тобто, гіпотеза – це зроблене на основі вивчення наукових джерел, власних спостережень і аналізу припущення про основні результати Вашої роботи. Гіпотеза в дослідженні може бути одна, а може бути і декілька.

✓ *Гарним тоном для студентів III курсу вважається виділення концептуальних (стверджують про наявність взаємозв'язків між психологічними явищами «загалом», на рівні понять) та емпіричних (що переводять загальні взаємозв'язки в кількісні відносини, на рівні цифр) гіпотез.*

Наприклад,

Концептуальна гіпотеза: існують певні особистісні та ситуативні фактори, пов'язані із виникненням у реципієнтів атракції до комунікатора.

Емпіричні гіпотези:

1. Якщо реципієнти сприймають комунікаторів як більш впевнених, професійних та щирих, то вони мають більш високий показник оцінки їхньої привабливості.

2. Якщо реципієнти сприймають повідомлення комунікаторів як більш цікаве, обґрунтоване та емоційно забарвлене, то вони оцінюють їх як більш привабливих.

3. Якщо реципієнти мають більш позитивний емоційний стан на час сприйняття повідомлення комунікатора, то вони схильні до більш сприятливої оцінки як якостей самого комунікатора, так і його повідомлення.

4. Якщо реципієнти оцінюють повідомлення як більш цікаве, то після його отримання вони виявляють вищий показник емоційного стану, ніж той, що був притаманний їм перед процесом передачі повідомлення.

 Якщо в ході дослідження виявилось, що гіпотеза не підтвердилася або ж, що ймовірніше, не повністю підтвердилася, не треба впадати у відчай. У межах курсових робіт з елементами емпіричного дослідження, коли емпірична гіпотеза майже повністю співпадає з концептуальною, повне її підтвердження є логічним та очікуваним. Але, коли з концептуальної гіпотези формується декілька емпіричних і всі вони знайшли підтвердження у дослідженні, зазвичай можна говорити про очевидність отриманих результатів, що ставить під сумнів новизну дослідження. Пам'ятайте, що в науці негативний результат – це також результат, який має певну ціну. Він дозволяє побудувати нову модель досліджуваного явища, висунути нові гіпотези і провести нові дослідження, які вже дадуть остаточні відповіді на поставлені запитання. Тому негативний результат треба обґрунтувати, пояснити та поставити завдання подальших досліджень даної проблеми.

5. Завдання дослідження конкретизують мету дослідження та визначають послідовність її досягнення; покликані дати уявлення про те, що слід зробити для досягнення мети. Зазвичай, перелік завдань починається фразами «Згідно з метою та гіпотезою дослідження нами було поставлено такі **завдання**:...» або «Досягнення мети дослідження передбачало розв'язання таких **завдань**:....». Як правило, формулюють 5 – 6 завдань, спрямованих як на теоретичне, так і на емпіричне вивчення проблеми.

Наприклад, при формулюванні теми «Характер зв'язку ціннісних орієнтацій з психологічним благополуччям особистості в юнацькому віці» завданнями дослідження виступають:

- 1) провести теоретичний аналіз літератури стосовно поставленої проблеми;
- 2) розкрити динаміку становлення ціннісних орієнтацій у юнацькому віці;
- 3) виявити характерні риси психологічного благополуччя особистості;
- 4) обґрунтувати зв'язок ціннісних орієнтацій з психологічним благополуччям особистості в юнацькому віці;
- 5) провести емпіричне дослідження з метою з'ясування характеру зв'язку ціннісних орієнтацій з психологічним благополуччям особистості у юнацькому віці;
- 6) встановити подальші перспективи дослідження.

 Зверніть увагу, що формулювання завдань та відповідно побудова теоретичного дослідження здійснюється від більш широкого поняття (об'єкта) до більш вузького (предмета).

6. Методи дослідження. Метод – це сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих виконанню конкретного завдання. Подають перелік застосованих методів та методик дослідження із обов'язковим зазначенням їх авторів. Перераховувати їх треба в контексті роботи стисло та змістовно, визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом. Це дасть змогу пересвідчитися в логічності та прийнятності вибору саме даних методів.

Наприклад,

Методи дослідження. З метою визначення провідної ролі особистісних факторів у зумовленні емоційного вигорання педагога використано методи *теоретичного* аналізу багатодетермінованості і взаємовпливу психічних явищ, що дозволили розкрити роль цінностей і властивостей особистості у виникненні синдрому емоційного вигорання. З використанням *організаційних* методів проведено порівняльний аналіз різних факторів, які зумовлюють появу феномена, що вивчається.

Для перевірки гіпотез дослідження застосовано *емпіричні* методи: квазіексперимент для нееквівалентних груп, спостереження. Для з'ясування залежності рівня інтенсивності вигорання від особистісних властивостей педагога використано *психодіагностичні* засоби: опитувальник «Цінності в дії» (К. Петерсон, М. Селігман, 2004); методика діагностики емоційного вигорання В. В. Бойко; опитувальник визначення емоційного виснаження О. О. Рукавишникова; короткий вибірковий тест інтелекту Е. Вандерлік (адаптація В. М. Бузіна); методика діагностики рівня метакогнітивних здібностей Ю. В. Скворцової; опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф (адаптований у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара О. М. Знанецькою).

Обробка результатів дослідження проведена за допомогою *математико-статистичних* методів (кластерний аналіз, алгоритм К-середніх), оцінка міжкластерних розбіжностей за критеріями t-Ст'юдента, ϕ^* -кутове перетворення Фішера. Узагальнення результатів здійснено з використанням *інтерпретаційних* методів (класифікація й узагальнення емпіричних даних).

☞ *Зверніть увагу, що в прикладі наведено різні групи методів, які були використані в емпіричному дослідженні. Тому при їх описанні за основу можна взяти групи методів, що були виокремлені та наведені у класифікації Б. Г. Ананьєва.*

7. Теоретико-методологічна основа дослідження. Це виокремлення теоретичних положень тих учених, на праці яких Ви спиралися при плануванні та проведенні дослідження. Формулювання теоретико-методологічної основи зазвичай виглядає дещо ширше за тему та предмет дослідження. Так, якщо, наприклад, тема формулюється «Детермінанти ігрової залежності в підлітковому віці», то для більш повного аналізу Ви маєте торкнутись у власному дослідженні психології гри (наприклад, Н. П. Анікеєва, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін та ін.), чинники та наслідки залежностей (наприклад, Г. Даулінг, К. С. Лисецький, В. Д. Менделєвич та ін.), особливості віртуальної субкультури (наприклад, І. В. Бурлаков, М. С. Іванов та ін.). Тобто мають бути перераховані суміжні з предметом Вашого дослідження категорії та галузі психології і представники, які написали найвидатніші роботи щодо них.

Наприклад,

Методологічну й теоретичну основу роботи складають теоретичні відомості про проблему образу в психології (Б. Г. Ананьєв, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, І. М. Сеченов); психологічні теорії особистості вчителя (О. О. Бодальов); теоретичні дані, які описують поняття педагогічної діяльності, педагогічної майстерності, педагогічного спілкування (В. А. Кан-Калик, О. С. Макаренко, Г. К. Маркова, В. О. Сухомлинський); психологічні концепції іміджу успішного вчителя (О. О. Калюжний) тощо.

Або ж,

Методологічну й теоретичну основу роботи складають фундаментальні психолого-педагогічні дослідження структурно-динамічних особливостей ціннісно-сислової сфери особистості, які в різний час здійснювали І. Бех, Ф. Василюк, М. Гінзбург, З. Карпенко, Д. Леонтьєв, Т. Титаренко, В. Франкл, Н. Чепелева. Зокрема у вітчизняній психології Д. Леонтьєв, В. Ядов та Б. Братусь досліджували сутність самих понять «цінність», «ціннісні орієнтації»; І. Кон здійснював аналіз динаміки ціннісних орієнтацій; К. Абульханова-Славська і Т. Титаренко досліджували визначення особистістю стратегій її життєдіяльності; українські автори Н. Бондар, Є. Волкова, А. Козлов, Л. Романюк, З. Сікевич, С. Шмалей та ін. проводили дослідження стосовно трансформації ціннісних орієнтацій у сучасного українського юнацтва.

☞ *Зверніть увагу, прізвища учених, на яких Ви посилаєтесь, мають бути перераховані в алфавітному порядку. Ініціали автора мають йти поряд з його прізвищем, а не переноситись на наступну строку.*

8. **Теоретична значущість роботи.** Визначаючи теоретичну значущість, слід вказати, який вклад у дослідження даної проблеми Ви зробили. Це може бути простий опис або змістовний виклад новизни теоретичних чи практичних результатів, встановлення певних часткових залежностей, пов'язаних з особливостями вибірки чи діяльності. При цьому теоретична значущість роботи визначається впливом результатів на вже існуючі в науці концепції, теорії, уявлення (їх розширення, доповнення, поглиблення тощо).

Наприклад,

Теоретична значущість роботи полягає у розширенні теоретичних відомостей про проблему образу ідеального вчителя у сприйнятті дітей різних за віком, конкретизації очікувань школярів від педагогічного колективу, який з ними працює.

9. **Практична значущість роботи** аргументується тим, де результати можуть бути соціальним ефектом тощо. Пропонується, як можна використати отримані дані на практиці із зазначенням конкретних галузей діяльності.

Наприклад,

Практична значущість роботи визначається в тому, що результати дослідження можуть бути використані у практиці шкільного психолога або дитячої психологічної консультації, а також можуть бути корисні в практиці психокорекції.

2.3.2 **ОСНОВНА частина** роботи, як вже зазначалося вище, складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Кожен розділ починають із нової сторінки. Перед основним текстом кожного розділу може бути передмова зі

стислим описом обраного напрямку. Наприкінці кожного розділу формулюють висновки із лаконічним викладом наведених у розділі результатів.

2.3.2.1 **Перший розділ роботи** присвячується аналізу теоретичних джерел із проблеми. У ньому описуються встановлені факти, закономірності, які являють собою теоретичну основу дослідження, що дозволяє визначити ступінь дослідженості проблеми та ті сторони, які залишилися поза увагою авторів. Теоретичному огляду зазвичай присвячують 1 – 2 розділів, назви яких відображають тему дослідження, *наприклад, «стан теоретичної розробки... (і далі за темою)» або ж «Теоретичний аналіз проблеми.. (і далі за темою)».*

Як вже зазначалося вище, всі розділи курсових робіт є структурованими, тобто поділеними на 2 – 3 підрозділи, кількість яких визначається кількістю аспектів проблеми. При написанні теоретичної частини роботи намагайтеся дотримуватись принципів логічної побудови тексту. Так, намагайтеся вибудовувати текст від загального до конкретного – у першому підрозділі Ви повинні проаналізувати проблему, так би мовити, ближче до об'єкта дослідження, а в другому – до предмета. Це має бути відображено в назвах підрозділів.

Наприклад,

при роботі над темою *«Гендерні особливості ціннісно-сислової сфери старших підлітків»* теоретичний розділ має складатися мінімум з трьох підрозділів:

Розділ I. Теоретичний стан розробки проблеми ролі гендерних особливостей у формуванні ціннісно-сислової сфери у старшому підлітковому віці

1.1. Ціннісно-сислова сфера особистості в контексті різних психологічних теорій

1.2. Особливості формування ціннісно-сислової сфери в підлітковому віці

1.3. Роль гендеру у формуванні ціннісно-сислової сфери в старшому підлітковому віці

Кожен підрозділ є завершеною частиною роботи, в якій виділено головну ідею, відображену у сукупності проаналізованих джерел. Ця ідея формулюється як висновок у підрозділі. Треба слідкувати, щоб текст роботи був логічно пов'язаний між собою. При переході від однієї ідеї до іншої, від одного підрозділу до іншого, від одного розділу до іншого слід вставляти речення-зв'язки, які об'єднують Ваш текст в єдине ціле.

Приклади речень-зв'язок:

«Розгляд теми відношень та уявлень про партнера у шлюбі був би неповним без аналізу ціннісних орієнтацій у подружньому житті, якому буде присвячений підрозділ 1.3 нашої роботи».

«Ще одним аспектом, який потребує уваги в контексті обговорення сімейних конфліктів та причин їх виникнення, є ступінь задоволеності дружини-студентки розподілом роботи по господарству й обов'язків по догляду за дитиною».

«Перейдемо до аналізу наступного фактора, що визначає особливості адаптації студентів до нових умов навчання».

Крім того, мають бути *речення-зв'язки* між теоретичною та емпіричною частинами курсових робіт студентів III курсів.

Приклади речень-зв'язок між теоретичною та емпіричною частинами роботи:

«З метою підтвердження/поглиблення/перевірки/спростування тощо вищенаведеного теоретичного аналізу, нами було проведено наступне емпіричне дослідження особливостей сприйняття та запам'ятовування рекламної інформації різного змістовного наповнення залежно від гендеру сприймаючого. Організація, хід, результати дослідження та їх обговорення подано у підрозділі ... даної курсової (дипломної) роботи».

«Теоретичний аналіз джерел літератури із обраної нами проблематики дослідження дозволяє стверджувати, що у майбутньої жертви складається специфічний характер стосунків з оточенням і світом у цілому та є певні особистісні якості, завдяки яким їх власник може потрапити під вплив тоталітарної секти. В емпіричній частині даної роботи буде розкрито та досліджено особистісні характеристики, які сприяють вступу людей до сект».

✓ Під час написання аналізу теоретичних джерел слід уникати таких типових помилок: 1) копіляція (поєднання готових фрагментів чужих досліджень без власної обробки джерел); 2) перерахування літературних джерел і простий переказ їх змісту; 3) відсутність посилань; 4) відсутність авторської позиції; 5) стилістичні помилки; 6) відсутність єдиного стилю, синтаксичної та стилістичної грамотності.

Наприкінці підрозділів треба робити узагальнення про те, до чого Ви прийшли в результаті аналізу. Ці узагальнення не треба спеціально виділяти та можна оформити таким чином: «Отже, в результаті проведеного аналізу встановлено, що....» або ж «Підсумовуючи проведений вище аналіз, можна сказати, що...».

Для курсових робіт обов'язковим елементом теоретичної частини є опис психологічної категорії, що є первинною. Такою є категорія, що зазначається в темі роботи в називному відмінку. У поєднанні із назвою методу основна категорія може наводитися у родовому відмінку. Також потрібно висвітлити категорію, що є суттєвою та розширює чи звужує визначальну категорію. Матеріал розділу має бути систематизований. Для курсових робіт II курсу він має бути логічно завершеним та повністю розкривати поставлену в назві теми проблему.

2.3.2.2 **ЕМПІРИЧНА частина роботи** – найвідповідальніша та найсерйозніша. Вона зазвичай має назву «Емпіричне дослідження....» (і далі по темі) та складається з двох підрозділів із відповідними назвами: «Цілі, задачі та організація емпіричного дослідження» та «Результати емпіричного дослідження та їх обговорення».

✓ Акцентуємо на слові «емпірична», а не «експериментальна частина», тому переконайтеся, що Ви добре усвідомлюєте між ними різницю.

Якщо Ви прагнете якісно провести та проаналізувати результати емпіричного дослідження, то Ви маєте розуміти таке:

1. Яку стратегію дослідження Ви обираєте? Нагадаємо, що Ви обираєте між дескриптивною, кореляційною або маніпулятивною стратегіями.

Добре усвідомте принципову (!) різницю між експериментальним та квазіекспериментальним форматом роботи.

2. Що таке *залежні* та *незалежні* змінні? Чим вони відрізняються?

3. Що таке *нормальний розподіл даних*? Яким чином той факт, чи підкорюються отримані Вами емпіричні дані закону нормального розподілу, впливатиме на вибір критеріїв статистичного аналізу?

4. Чи розумієте Ви термін «*кореляція*»? Що таке коефіцієнт кореляції? За яких умов (вирішуючи яке завдання) дослідник звертається до кореляційного аналізу? Які коефіцієнти кореляції вживають у психології та які правила їх використання? Що таке рівень значущості? Зокрема, Вам потрібно розуміти сферу застосування та обмеження у використанні двох основних коефіцієнтів кореляції – r -Пірсона та r_s -Спірмена.

5. Що таке *пошук відмінностей/розбіжностей*? Які коефіцієнти встановлюють наявність значущих відмінностей? У чому різниця між коефіцієнтами? Дуже важливо: що таке внутрішньогрупові розбіжності. Чому при аналізі даних емпіричного дослідження ми звертаємося до встановлення саме таких розбіжностей? Як мінімум, від Вас очікують на знання критерію t -Ст'юдента (для залежних та незалежних вибірок – що це, до речі?) та F -критерію кутового перетворення Фішера, а добре б ще орієнтуватись у критеріях U -Манна-Вітні та W -Вілкоксона для неправильного розподілу даних.

6. У чому полягає *контент-аналіз даних*? Як його організувати та проводити?

Усі ці питання Ви можете почути від наукового керівника під час планування емпіричного дослідження. Ми не будемо детально зупинятися на цих питаннях, адже це матеріал курсів «Математичні методи в психології» та «Експериментальна психологія» – тому їх варто добре повторити. В якості допоміжної літератури рекомендуємо підручник Р. Солсо «Експериментальная психология», «Словарь-справочник по психодиагностике» Л. Ф. Бурлачука та С. М. Морозова або методичні рекомендації з математичної статистики С. Ю. Скворцова.

Перший підрозділ «Цілі, задачі та організація емпіричного дослідження» повинен відповідати чіткій структурі: Ви послідовно розкриваєте такі моменти.

1. Ще раз стисло повертається до того, чому Ви вирішили проводити саме таке дослідження.

Наприклад,

в якості підсумовуючої фрази на початку емпіричного розділу може бути така «*на основі вивчених літературних джерел ми зробили висновок, що на формування атракції впливають ціла низка ситуативних та особистісних факторів як самого комунікатора, так і реципієнта. У даному підрозділі буде розкрито спробу емпіричним шляхом перевірити наявність таких факторів та специфіку їх зв'язку із досліджуваним феноменом*».

2. Зазначаються *гіпотези*, що було висунуто, не забуваючи, що вони повинні бути як концептуальні, так і емпіричні. Варто окремо написати, що виступає залежною та незалежною змінними у Вашій роботі (це не є жорстка вимога, проте краще це з'ясувати).

3. Ще раз пишемо *мету та завдання роботи*: в емпіричній частині вони будуть відрізнятися від мети та завдань, наведених у вступі, хоча б тому, що літературу в цьому випадку аналізувати вже не потрібно. Отже, сформулюйте їх виключно стосовно емпіричного дослідження.

Зазвичай *завдання* емпіричної частини стандартні та виглядають так:

- а) добір методик із метою перевірки гіпотези;
- б) якісний і кількісний аналіз отриманих даних емпіричного дослідження;
- в) обговорення отриманих результатів і висновки за підсумками дослідження;
- г) визначення подальших перспектив розробки заявленої проблематики.

4. Дуже детально характеризуємо *вибірку досліджуваних*: чисельність, вік, стать, де навчаються/працюють, і головне – чому саме така вибірка підходить для досягнення цілей та задач Вашої роботи. Це дуже важливо!

Наприклад, скажімо, якщо Ви досліджуєте адаптацію до умов навчання у ВНЗ, зрозуміло, що вибірка повинна складатись із студентів. Але якщо Ваша тема стосується шлюбних стереотипів – це ж не лише про молодят! Люди можуть жити у шлюбі десятки років. Тому варто додати фразу, що Ви досліджуєте щось «на прикладі...».

Загалом, вибірка повинна бути гомогенною – тобто досліджувані, яких Ви запросили до участі в роботі, повинні бути збалансовані за якомога більшою кількістю характеристик. Важлива статева приналежність Ваших *досліджуваних* (зверніть увагу: не *піддослідних* і не *випробуваних*!). Якщо, наприклад, Ви вивчаєте стилі керівництва, тоді у вибірці повинні бути представлені як чоловіки, так і жінки, інакше Ви досліджуєте чоловічі стилі керівництва, а це не зовсім те, що було заявлено в темі.

Обсяг вибірки може бути різним (більш докладніше про обсяг вибірки для робіт різних освітньо-кваліфікаційних рівнів дивіться у підрозділі 2.1), але зверніть увагу, що якщо мета Вашої роботи – пошук розбіжностей між групами досліджуваних, тоді чисельність **кожної** такої групи повинна бути не менше 30 осіб! У поясненні, чому саме така кількість осіб у вибірці, рекомендуємо посилатись на роботу В. М. Дружиніна «Експериментальна психологія».

✓ *Перевірте себе, чи правильно Ви розумієте, яка має бути кількість досліджуваних. Якщо, скажімо, студент прагне порівняти розбіжності у рівні сформованості музикальних здібностей учнів середньої загальноосвітньої, музичної та вальфдорської шкіл (згідно з гіпотезою, що рівень сформованості музикальних здібностей учнів навчальних закладів різних типів відрізняється), то обсяг його вибірки повинен сягати скільки? Правильно, 90 осіб.*

5. Надаємо стислу характеристику тим *методикам*, що використовуємо у нашому дослідженні. Не потрібно писати багато про добре відомі методики – у наукового керівника може виникнути підозра, що Вам просто нічого писати, тому Ви й просторікуєте про поширений опитувальник на дві сторінки. Тому

обмежтесь, максимум, 0,5 – 0,75 сторінки для кожної методики та обов’язково наведіть посилання на друковане джерело, звідки вона запозичена (тобто на збірки, хрестоматії, настільні книги психологів, а також – статті з останньої періодики, якщо методика зовсім нова). Обов’язково зазначте мету використання кожної методики: одну Ви берете, щоб дізнатись такий-то аспект, іншу – щоб встановити рівень прояву такого-то явища тощо.

Як правило, у стислому описі методики вказують її автора (якщо це іноземна методика, то ким вона була перекладена/адаптована російською/українською мовою), рік створення. Визначають конструкт, покладений в основу, шкали та в який спосіб передбачається проводити підрахування результату.

Якщо методика мало відома, її можна винести у додатки. В інших випадках цього не роблять (і зрозуміло, не варто туди виносити текст 16-факторного особистісного опитувальника Р. Кеттела!). Але про додатки більш детально у 2.3.5.

6. Зводимо воедино всі методи, до яких плануємо звернутися під час емпіричного дослідження, та вміщуємо їх в один абзац тексту. Пригадайте класифікацію методів Б. Г. Ананьєва – які з виділених ним Ви використали у Вашому дослідженні? Часто пишуть про кількісний (зокрема, статистичний) та якісний аналіз даних, контент-аналіз – як емпіричні методи, а також згадують про інтерпретаційні методи, без яких Ви не зможете пояснити отримані Вами результати.

Другий підрозділ присвячують результатам/обробці результатів дослідження, де послідовно та логічно викладають, що, коли і в який спосіб було отримано. Створіть собі робочий план, в якому напишіть, що і після чого Ви будете описувати. Хороший прийом – іти від гіпотез: спочатку, як перевіряли першу, потім – іншу тощо. Можна слідувати за методиками: що дізнались, обчисливши результати за першою, потім – за другою і так далі.

Окремо про сирі бали. Дуже зручно під час дослідження образу заносити все, що Ви отримуєте, в спільну сторінку Excel. Повірте, пізніше Ви це оціните. Excel одразу робить багато потрібних операцій (скажімо, знаходить суми, середні значення), крім того, це дуже наочно – багато тенденцій видно, як на долоні. Сирі бали виносять у додатки, де вони можуть виглядати так.

Сирі бали досліджуваних за методиками САН та анкетую

Досліджуваний	САН		Результати анкетування щодо виступів комунікаторів					
	До передачі повідомлення	Після передачі повідомлення	Упевненість	Професійність	Ширість	Фізична привабливість	Цікавість повідомлення	Обґрунтованість викладення повідомлення
И. А.	96	100	10	10	9	10	10	10
Т. П.	86	98	10	10	10	10	10	10
В. А.	70	80	10	10	10	9	10	10
К. Е.	90	98	10	10	10	10	10	10
М. И.	90	94	10	10	10	9	10	9
В. К.	76	89	10	10	10	9	10	9
В. А.	101	103	10	10	10	8	10	9
Е. К.	93	100	10	10	10	10	10	9
М. С.	95	98	10	10	9	9	3	3
В. Ка.	85	89	10	10	9	8	2	3
В. Ар.	90	99	10	10	9	8	4	3

📖 *Зверніть увагу, що особиста інформація максимально кодована, тобто, слідуючи за правилом конфіденційності – ніяких імен та домашніх адрес. Якщо для Вас вагомий вік досліджуваних, варто виділити колонку для цієї інформацію. Те ж саме – про освіту, статі тощо.*

Оформлення рисунків, таблиць та формул. Отримані Вами результати обов'язково повинні бути відображені наочно, тому неодмінно розберіться в Excel та автофігурах Word. Ви повинні довести, що вмієте відобразити результати Вашого дослідження наочно, а не лише подати текстом. Більше того, часто рисунки і таблиці пізніше включають до роздаткового матеріалу для комісії під час захисту, і саме з них члени комісії будуть судити про результати Вашої роботи.

По-перше, будь-яка таблиця, рисунок, схема, діаграма, яка наводиться в тексті роботи, має розкривати суттєві, узагальнюючі моменти Вашої роботи, і, що найважливіше, спрощувати сприйняття, а не ускладнювати його. По-друге, всі таблиці і рисунки (схеми і діаграми) слід розміщувати безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці, мати назву та номер. Загальні правила такі: слово «Таблиця» вказують один раз зліва, потім пишуть її номер та через тире назву; рисунок (схема, діаграма) – знизу (вирівнювання по ширині), також номер та через тире назву; номер таблиці або рисунка (діаграми, схеми) має дві цифри: перша цифра – номер розділу, в якому вона представлена, друга – порядковий номер таблиці або рисунка в межах даного підрозділу.

👉 *Якщо таблиця або рисунок (схема, діаграма) займаються більше ніж 2/3 сторінки, то їх поміщають у додатки, а в тексті роботи на них робиться посилання (наприклад, див. додаток А)*

Зразок рисунка:

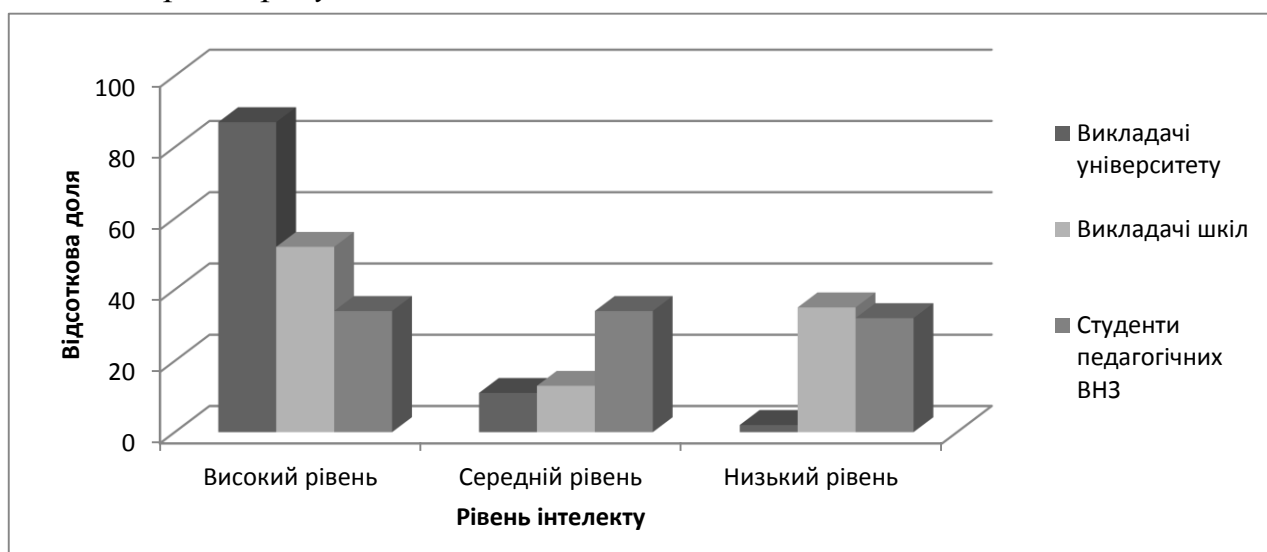
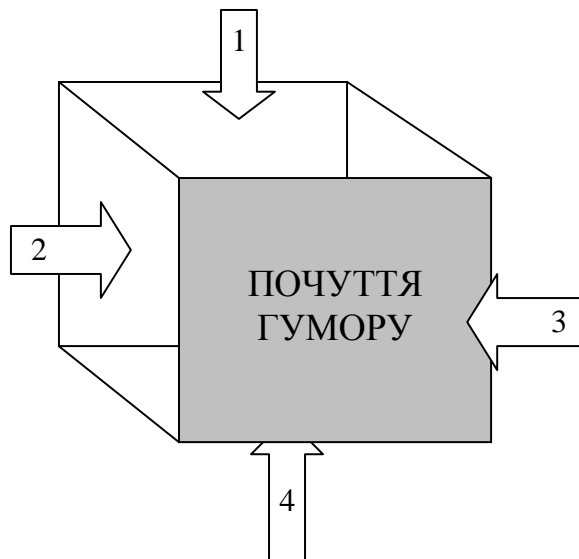

Рисунок 3.6 – Відсоткова доля педагогів різних освітніх організацій з різними рівнями інтелекту

✓ Зверніть увагу, що підпис зроблено внизу, підписані всі вісі, всі стовбці даних, збоку зазначено, які кольори відповідають групам досліджуваних. І головне запам'ятайте, що це «рисунки», а не «малюнки»!!!!

Слідкуйте, щоб на рисунках/у таблицях не було скорочень або незрозумілих уривків слів.

Інший зразок рисунку такий:

де: 1 – когнітивна здібність; 2 – естетична реакція; 3 – звична модель поведінки (риса темпераменту); 4 – стратегія подолання або захисний механізм.

Рисунок 1.2 – Почуття гумору як багатовимірний психологічний феномен

Цей рисунок зроблено як автофігуру Word, його доречно наводити у теоретичній частині роботи або при обговоренні отриманих результатів.

Для таблиць правила схожі: не більше половини сторінки, нумерація для кожного розділу. Якщо Ви робите перенос з однієї сторінки на іншу, на другій обов'язково зробити позначку «Продовження таблиці 1.3» в правому верхньому куті.

Зразок таблиці:

Таблиця 1.3 – Встановлення розбіжностей у показниках довіри та міжособистісних стосунків між маскулінним та фемінінним типом гендеру

Показники	Середні показники досліджуваних		Показники t-критерію Стьюдента
	маскулінного типу гендера	фемінінного типу гендера	
Соціальна довіра	86,77	87,50	-0,41
Недовірливо-скептичний тип	5,95	6,00	-0,05
Покірно-сором'язливий тип	5,77	7,38	-3,02*
Залежно-слухняний тип	5,13	6,79	-2,26*
Поведінка в ділянці «включення»	4,45	4,04	0,78
Поведінка в ділянці «контролю»	4,50	4,15	0,73

Примітка. * – статистично значущі розбіжності на рівні $p \leq 0,01$

Ще кілька слів щодо назвах до таблиць та рисунків (те ж саме стосується записів у графах). Часто трапляється, що назва не вміщується в один рядок. Будь ласка, думайте, як робити перенос – переносити бажано *змістову одиницю*.

Наприклад, назва звучить «*Причини виникнення професійної деформації*». Хороші варіанти переносів; «*Причини виникнення → професійної деформації*», варіант «*Причини → виникнення професійної деформації*» теж непоганий. А ось «*Причини виникнення професійної → деформації*» буде не дуже вдалим.

У разі застосування **формул** потрібно дотримуватися певних техніко-орфографічних правил. Якщо Ви вважаєте доцільним включити в роботу опис формул статистичних критеріїв, то безпосередньо в тексті роботи треба робити посилання (*наприклад, див. додаток В*), а в додатках розміщуєте формули. Найбільші, а також довгі громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування розміщують на окремих рядках. Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів треба подавати безпосередньо під формулою в тій послідовності, в якій вони подані у формулі. Значення кожного символу та числового коефіцієнта записують з нового рядка. Перший рядок пояснення починають зі слова «де» без двокрапки.

✓ *Якщо рівняння не вміщується в один рядок, його переносять в інший після знаків рівності (=), плюс (+), мінус (-), множення (x) і ділення (:).*

При обговоренні та аналізі отриманих даних емпіричного дослідження намагайтеся не просто констатувати отримані результати, а й пояснити – чому це вийшло саме так?

📖 *Бажано при інтерпретації отриманих в емпіричному дослідженні даних посылатися на теорію, яку Ви розглянули у першому розділі. Інакше постає логічне питання – а навіщо вона там представлена? По суті, саме для того, щоб допомогти Вам пояснити те, що Ви отримали на практиці. Тому тут можливі такі фрази, як «отримані дані цілком узгоджуються із теоретичними відомостями, наведеними у підрозділі...», «таким чином, з'ясовані закономірності цілком співпадають із поглядами І. І. Іванова на природу феномена...» тощо.*

2.3.3 **Висновки** пишуть як до кожного розділу, так і за змістом усієї роботи (наприкінці роботи вони мають назву «**ВИСНОВКИ**»). Часто для зручності їх нумерують. У загальних висновках починають із дуже стислого опису актуальності обраної для дослідження проблеми. Потім, знову ж таки, коротко розкривають, що було з'ясовано в ході теоретичного аналізу певної проблеми. Нарешті, переходять до того, як вивчали цю проблему емпірично: які гіпотези було висунуто, що підтвердилось, а що – ні.

✓ *Висновки в курсових роботах треба робити відповідно до поставлених у вступі завдань (скільки завдань – стільки і структурних елементів висновків (по факту – абзаців)). Обов'язковим елементом висновків курсових робіт III курсу є зазначення сфер переліків практичного застосування отриманих у дослідженні результатів.*

Завершують висновки обов'язковим абзацом про визначення перспектив подальшої розробки обраної проблематики.

Пам'ятайте, що спільний обсяг загальних висновків приблизно дві сторінки.

2.3.4 **Список використаних джерел** – елемент бібліографічного апарату, який містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків. Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим твором або виписують із каталогів і бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв і т. ін. Завдяки цьому можна уникнути повторних перевірок, вставок пропущених відомостей.

☝ *Список літератури формують в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків.*

Приклад оформлення основних типів бібліографічного опису у списку джерел наведено у додатку В.

✓ *Слід пам'ятати, що студенти зазвичай формально ставляться до оформлення списку літератури, вважаючи, що всі ці крапки, коми та тире – неважливі та особливо не впливають на оцінку. Але при оцінюванні роботи науковим керівником їх очікує велике розчарування, коли саме за неправильне та неакуратне оформлення списку літератури він знижує оцінку за всю роботу. Тому вчасно розберіться, де ставиться одна коса риска, де дві, де «С.» – велике, а де «с.» – маленьке, і дотримуйтеся цих правил неухильно хоч якими б дивними вони Вам не здавалися. І пам'ятайте, що на формування списку літератури та всіх посилань за текстом витрачається багато часу, тому не залишайте цю копійку роботи на останній момент.*

2.3.5 Наявність **додатків** у курсових роботах не є обов'язковим елементом. До додатків включають таблиці та схеми, які займають більше ніж $\frac{3}{4}$ сторінки; рисунки; проміжні математичні доведення, формули та розрахунки; тексти опитувальників; таблиці сирих балів; ілюстрації допоміжного характеру, приклади дитячих малюнків, творів, вихідні статистичні дані тощо. У тексті курсових робіт потрібно робити посилання на додатки, коли є необхідність додатково обґрунтувати або проілюструвати те чи інше положення.

*Наприклад,
результати дослідження згруповані у таблиці (див. додаток А).*

Додатки оформлюють як продовження роботи, кожен із них починають з нової сторінки. Заголовки додатків друкують вгорі малими літерами з першої великої симетрично тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток ...» і велика літера, що позначає додаток. Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, З, І, Ї, О, Ч, Ь.

Наприклад,

Додаток А
Результати факторного аналізу сприймання вчителями особистісних якостей
обдарованих учнів

РОЗДІЛ 3 ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Приблизно за два-три тижні до початку залікового тижня у студента має бути повністю готова та переплетена (у м'якій оправі) курсова робота, яку він подає науковому керівникові для остаточного оцінювання. Необхідність захисту курсових робіт студентами призначається або на засіданні кафедри, де визначається дата захисту (приблизно за 10 днів до початку залікового тижня) та комісія з викладачів кафедри, або науковий керівник при певних обставинах може призначити індивідуальний захист курсової роботи студенту, якщо, наприклад, сумнівається в тому, що робота була ним написана самостійно.

☞ *На захисті студент доповідає українською мовою (якщо студент не може доповісти українською мовою з певних поважних причин, (наприклад, це іноземний студент, який ніколи не вивчав української мови), то можна попросити у комісії дозволу перейти на російську мову).*

За структурою доповідь, тривалість якої 5 – 7 хвилин, можна умовно поділити на три частини.

Перша частина доповіді містить привітання комісії та всіх присутніх («Доброго дня, шановний Голово комісії, члени комісії та усі присутні») та основні моменти вступу до роботи: актуальність дослідження, формулювання мети та гіпотез. Тут же необхідно вказати методи, завдяки яким отримано фактичний матеріал роботи.

Після першої вступної частини йде *друга* – найбільша за обсягом, – яка у послідовності, встановленій логікою проведеного дослідження, характеризує кожен розділ наукової роботи. У ході виступу коротенько представляють висновки теоретичного аналізу роботи, а студенти III курсу особливу увагу приділяють результатам емпіричного дослідження, кінцевим результатам, критичним зіставленням та оцінкам.

Завершується доповідь *заключною частиною*, яка містить основні рекомендації щодо важливості та практичного застосування результатів дослідження.

☞ *На захисті вважається поганим тоном читати доповідь. Це справляє враження, що студент не володіє інформацією, яку він намагається донести до слухачів. Зазвичай студентам, які читають доповідь на захисті, комісія задає більше запитань щодо уточнення ходу та результатів дослідження.*

Після виступу, якщо Ваша робота викликала інтерес, Вам можуть поставити запитання, за які прийнято дякувати, адже це означає, що Ваша праця зацікавила людей. Відповідь на запитання має бути чіткою і займати не більше 1 – 2 хвилин.

Члени комісії можуть ставити студенту запитання з метою визначення рівня його професійної підготовки, самостійності виконаної роботи та психологічної ерудиції в цілому.

Після обговорення підсумків захисту на закритому засіданні комісія ухвалює рішення про оцінку курсової роботи. У випадку незгоди членів комісії думка Голови комісії є вирішальною. Рішення комісії щодо захисту наукової

роботи оголошується Головою комісії в той самий день. Студентам, які одержали під час захисту незадовільні оцінки, дається певний час (до початку залікового тижня) для виправлення грубих помилок та подання роботи до повторного розгляду.

Критерії оцінки кваліфікаційної роботи. Підсумкову, диференційовану за стобальною шкалою оцінку роботи визначає науковий керівник (за умови відсутності захисту) або комісія із захисту курсових робіт. Їх рішення остаточне й оскарженню не підлягає.

У процесі визначення оцінки враховується ряд важливих показників якості роботи:

- актуальність обраної теми;
- чіткість формулювання мети і завдань роботи;
- структура та логіка побудови плану роботи;
- якість і глибина теоретично-методичного та емпіричного аналізу проблем;
- наявність критичного огляду літературних джерел;
- системність та глибина аналізу діяльності об'єкта досліджень;
- дотримання вимог щодо оформлення дипломної роботи;
- наявність та інформаційна змістовність ілюстративних матеріалів для захисту роботи;
- змістовність повідомлення дипломника про основні результати досліджень;
- правильність і чіткість відповідей на запитання членів ДЕК;
- зауваження та пропозиції, що містяться у зовнішній рецензії та відзиві керівника.

Основні умови отримання оцінки «Відмінно» (90 – 100 балів – «А»). Робота бездоганна з погляду змістового наповнення і оформлення, має практичне значення і/або містить елементи наукової новизни, доповідь логічна, стисла, викладена вільно, риторично піднесено, відзиви і рецензія позитивні, відповіді на запитання членів комісії повні та чіткі.

«Добре» (82 – 89 балів – «В» та 75 – 81 бал – «С»). Тема роботи розкрита, але мають місце окремі недоліки непринципового характеру: в теоретичній частині поверхово проаналізовано літературні джерела; елементи новизни та практичного значення чітко не розкрито; недостатньо використано інформаційні матеріали, мають місце окремі зауваження в рецензії та відзиві; доповідь логічна, проголошена вільно, відповіді на питання членів комісії загалом правильні; робота оформлена у межах вимог.

«Задовільно» (64 – 74 бали – «D» та 60 – 63 бали – «E»). Тема роботи в основному розкрита, але мають місце недоліки змістового характеру; нечітко сформульована мета роботи, теоретичний розділ має виражений компілятивний характер; методики емпіричної частини підібрано невдало, добір ілюстративних матеріалів не завжди обґрунтований; заходи і пропозиції роботи містяться в теоретичному розділі, обґрунтовані непереконливо; рецензія, відзив містять окремі зауваження; доповідь прочитана за текстом;

відповіді на питання членів комісії правильні або повні; є зауваження щодо оформлення роботи.

«Незадовільно» (1 – 59 балів – «FX»). Нечітко сформульована мета роботи. Розділи погано пов'язані між собою. Відсутній критичний огляд сучасних літературних джерел. Аналіз виконаний поверхово, переважає описовість на шкоду системності та глибині. Запропоновані заходи не результативні, обґрунтування неповне. Мають місце недоліки в оформленні роботи. Ілюстрації до захисту відсутні. Доповідь прочитана за текстом. Відповіді на питання членів комісії неточні або неповні.

Робота до захисту не допускається, якщо робота подана керівнику на перевірку або на будь-який подальший етап проходження з порушенням термінів, встановлених регламентом; виконана несамотійно; структура не відповідає вимогам; зміст роботи не розкриває її теми; не переплетена, недбало оформлена.

Кваліфікаційна робота після захисту в установленому порядку передається на зберігання до архіву університету.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аршава И. Ф. Учебно-методическое пособие по подготовке и оформлению курсовых и дипломных работ // И. Ф. Аршава, А. А. Филипчева. – Д., 2004. – 50 с.
2. Волынкин В. И. Методология и методика психолого-педагогического исследования / В. И. Волынкин. – СПб : Изд-во СПбУ, 2007. – 152 с.
3. Дипломные работы по психологии в педагогическом вузе : метод. пособие / сост.б: В. А. Чернобровкина, В. Н. Чернобровкин – Славянск : СГПИ, 1997. – 19 с.
4. Довідник офіційного опонента [Електронний ресурс] / Режим доступу: URL: <http://www.vak.org.ua/documents.php>
5. ДСТУ 3008-95 «Документи. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення» – Державний стандарт України.
6. Максименко С. Д. Експериментальна психологія / С. Д. Максименко, Е. Л. Носенко. – К., 2008. – 296 с.
7. Методичні рекомендації до написання та оформлення дипломних робіт за спеціальністю «Психологія» / уклад. : В. А. Гладуш, Т. В. Кубриченко, Г. Ю. Чередник. – Д. : РВВ ДНУ, 2009. – 34с.
8. Музика О. Л. Курсові роботи з психології : навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / О. Л. Музика. – 3-е вид. перероб. і доп. – К. : Вид-во Освіта України, 2009. – 104 с.
9. Образцов П. И. Методы и методология психолого-педагогического исследования / П. И. Образцов – СПб. : Питер, 2004. – 272 с.
10. Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 9 – 10.
11. Рекомендації до написання та оформлення курсових та дипломних робіт із психології / уклад. Л. М. Самошкіна, І. С. Самошкіна. – Д. : РВВ ДНУ, 2004. – 28 с.
12. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня : метод. поради / авт.-упор.: Л. А. Пономаренко. – К. : Толока, 2005. – 80 с.

Додаток А
Приклад оформлення титульної сторінки курсової роботи
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О. ГОНЧАРА

(повна назва кафедри)*

КУРСОВА РОБОТА

на тему: _____
_____

Студента (ки) _____ курсу _____ групи

напряму підготовки _____

_____

_____

(прізвище та ініціали)

Керівник _____

_____

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Кількість балів _____

Національна шкала _____

Оцінка ECTS _____

Члени комісії:

_____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

_____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

_____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Дніпропетровськ, 20__ р.

Примітка. * – Кафедра зазначається та, де працює науковий керівник, а не та, де навчається студент

Додаток Б
Приклад оформлення змісту роботи
ЗМІСТ

ВСТУП	стор
РОЗДІЛ I. НАЗВА.....	стор
1.1. Назва.....	стор
1.2.	стор
1.3.	стор
Висновки до першого розділу.....	стор
РОЗДІЛ II. НАЗВА.....	стор
2.1.	стор
2.2.	стор
Висновки до другого розділу.....	стор
ВИСНОВКИ (загальні, по всій роботі).....	стор
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	стор
ДОДАТКИ	

Приклад оформлення змісту роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЦІННОСТЕЙ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ.....	5
1.1. Ціннісні орієнтації в контексті різних психологічних теорій.....	5
1.2. Формування і розвиток ціннісно-сміслової сфери особистості в підлітковому віці.....	9
1.3. Роль гендеру та гендерних стереотипів у формуванні ціннісно- сміслової сфери в підлітковому віці.....	13
Висновки до першого розділу.....	16
Розділ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНО-СМІСЛОВОЇ СФЕРИ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....	17
2.1. Результати емпіричного дослідження	17
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження	20
Висновки до другого розділу.....	24
ВИСНОВКИ	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	27
ДОДАТКИ	

Додаток В.

Приклад оформлення основних типів бібліографічного опису у списку джерел

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги:	
Один автор	1. Андреева Г. М. Актуальные проблемы социальной психологии / Г. М. Андреева. – М. : Просвещение, 1995. – 146 с.
Два автори	1. Головаха Е. И. Психология человеческого взаимопонимания / Е. И. Головаха, Н. В. Панина. – К. : Наук. думка, 1992. – 236 с.
Три автори	Касьянов В. В. Социология / В. В. Касьянов, В. Н. Нечипоренко, С. И. Самыгин; под ред. В. В. Касьянова. – Ростов н/Д : Издат. центр «МарТ», 2000. – 512с.
Чотири автори	Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека / И. Ю. Кулагина, В. Н. Коллюцкий, В. М. Басов, М. М. Зеленская. – М. : ТЦ «Сфера», 2004. – 404 с.
П'ять і більше авторів	1. Психология менеджмента / П. К. Власов, И. И. Иванов, В. Г. Сидоренко и др. ; под ред. Г. С. Никифорова. – 3-е изд. – Х. : Гуманит. центр, 2007. – 510 с. 2. Морально-етичні імперативи та розважально-рекреаційна сфера в сучасному українському суспільстві / А. В. Алексеева, І. І. Іванов, В. Г. Сидоренко та ін. – К. : Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді, 2005. – 115 с.
Без автора	1. Проблеми психології та психолінгвістики : зб. наук. пр. / наук. ред. С. Калитва [та ін.]. – Запоріжжя : Хортиця, 2007. – 321 с. 2. Історія соціально-психологічної думки в Україні / відп. ред. В. Хорунжий [та ін.]. – К. : Грані, 2007. – 119 с. – (Грані світу).
Багатотомний документ	1. Історія Національної академії наук України, 1941-1945 / упоряд. Л. М. Яременко [та ін.]. – К. : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2007. – (Джерела з історії науки в Україні). Ч.2: Додатки. – 2007. – 573 с. 2. Выготский, Л.С. Педология подростка : Собр. соч. : в 4 т. / Л.С.Выготский. – М. : Академия, 1998. Т. 2: Подростковый возраст. – 1999. – 234 с. 3. Сохань, Л.В. Психологічні аспекти життєтворчості : у 2 ч. Ч.1 / Л. В. Сохань, О. Г. Злобіна. – К. : Ін-т психології, 2006. – 321 с.
Матеріали конференцій	1. Громадянське суспільство та проблеми становлення особистості : наук. доп. та повідомл. Міжнар. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 23 – 24 квіт. 2006 р.) / М-во освіти і

- науки України; Криворізький держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг : Вид. дім, 2006. – 203 с.
2. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук. конф., 23 – 24 жовт. 2008 р. / Національна академія наук України; Ін-т соціальної і політичної психології. – К. : ІЗМН, 2008. – 187 с.
- Словники
1. Мещеряков Б. Д. Большой психологический словарь : слов. психол. терминов / Б. Д. Мещеряков, Е. С. Зинченко. – М. : АСТ-Пресс, 2005. – 456 с.
2. Психология : слов.-справ. / авт.-сост. А. В. Петровский. – М. : Знание, 1995. – 327 с.
- Законодавчі та нормативні документи
1. Медична статистика : зб. нормат. док. / упоряд. та голов. ред. В.М. Заболотько. – К. : МНІАЦ мед. статистики: Медінформ, 2006. – 459 с. – (Нормативні директивні правові документи).
2. Нормативно-правове забезпечення діяльності психолога: за станом на 1.09.2008 р. / Укр. наук.-метод. центр практ. психології та соц. роботи. – Офіц. вид. – К. : Либідь, 2008. – 123 с. – (Психологічна бібліотека).
- Дисертації і автореферати дисертацій
1. Булатевич Н. М. Синдром емоційного вигорання вчителя : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.04 / Булатевич Наталія Миколаївна. – К., 2004. – 194 с.
2. Бабич О. И. Личностные ресурсы преодоления синдрома профессионального выгорания педагогов : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. псих. наук : спец 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / О. И. Бабич. – Хабаровск, 2007. – 21 с.
3. Духневич В. М. Психологічне благополуччя професіонала як умова його ефективної діяльності (на прикладі професії психолога) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / В. М. Духневич. – К., 2002. – 16 с.
- Періодичні видання
1. Вилюнас В. К. Эмпирические характеристики эмоциональной жизни / В. К. Вилюнас // Психологический журнал – 1997. – №3. – С. 26 – 34.
2. Знанецька О. М. Методика дослідження феномена психологічного благополуччя: опис, адаптація, застосування / О. М. Знанецька // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Сер. : Педагогіка і психологія. – Д., 2006. – Вип. 9. – С. 40 – 46.
3. Поставнева И. В. Пути формирования психолого-педагогических компетенций у студентов педагогического вуза / И. В. Поставнева, В. М. Поставнев // Вестник МГПУ. Сер. : «Педагогика и психология». – 2007. – №2. – С. 15 – 21.

Електронні
ресурси

1. Національна електронна бібліотека [Електронний ресурс]
/ Режим доступу: URL: <http://www.nns.ru> .

2. Мединська, Ю.Агресивна дитина: зрозуміти, щоб
допомогти [Електронний ресурс] / Ю.Мединська // Режим
доступу: URL:
<http://www.nbu.gov.ua/scripts/wwwi32.exe/%5Bin=scripts/ref.in%5D>.